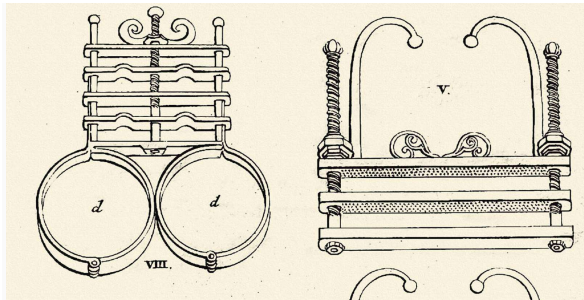


Kroppens pine, mundens tale



Instrumenterne blev brugt til torturmetode

kaldet "den polske buks". Kilde: Gruppen: Observationrs juris criminalis de applicatione Tormentorum (1754)



David Kyng 29.05.2022

HISTORIE // BOGANMELDELSE – Hvordan får man forbrydere til at sige sandheden om egne og evt. medskyldiges lyssky gerninger? De færreste vil i dag acceptere anvendelsen af tortur, og Danmark har et vist ry internationalt som foregangsland i kampen mod tortur. Men sådan har det ikke altid været. Faktisk har Danmark i perioder været blandt de lande i Europa, hvor det “pinlige” forhør har været mest udbredt, skriver David Kyng, der har læst Tyge Kroghs nye spændende bog om tortur.

Den skarpe eksamination. Tortur i Danmark – og dens ofre

Forfatter: Tyge Krogh

Gads Forlag. 352 sider. Udkom d. 3. maj 2022.

Det er ikke første gang, historikeren [Tyge Krogh](#) beskæftiger sig med samfundets udstødte, og hvordan de er blevet behandlet af det etablerede samfund. I sin seneste bog undersøger han, hvordan man i Danmark har anvendt tortur overfor troldfolk, tyve og andet udskud.

Tyge Krogh definerer tortur som ”tilføjelse af fysisk smerte udført af offentligt ansatte med det formål at få tilståelser eller samle beviser og oplysninger om medskyldige til en retssag” (s.13).

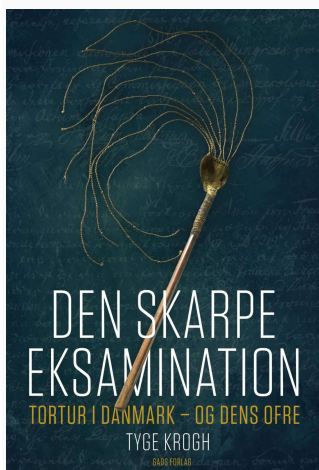
Nok så modbydelige afskaffelsesformer falder altså ikke ind under definitionen, hvis de ikke har til formål at samle oplysninger.

Hekse og troldfolk

I tidligt moderne tid (1500- og 1600-tallet) anvendtes tortur især overfor troldfolk. Langt de fleste dømte var kvinder (*hekse*), men mandlige troldfolk kunne også komme på bålet.

I Danmark blev jagten på hekse og andre troldfolk først sat i gang for alvor efter reformationen, men allerede i 1547 satte Christian III grænser på anvendelsen af tortur:

”Item skal ingen pinligt forhøres uden den, der lovligt forinden er dømt til døden for nogen ugerning”.



På bogens forside ses det altdominerende torturinstrument i perioden 1772-1837: Den nihalede kat.

Formålet med torturen var således ikke at fremtvinge en tilståelse, som kunne danne grundlag for domfældelse. På pinebænken skulle de dømte troldfolk bl.a. tvinges til at angive deres medskyldige, men deres vidnesbyrd kunne ikke godtages som bevis ved danske domstole. Det var således ikke nok til at rejse en trolddomsanklage, at en person var blevet nævnt som medskyldig under tortur. På den anden side gav det ikke ligefrem ens sag, hvis der af andre grunde blev rejst en sag, at man tidligere havde været udlagt som medskyldig.

Anvendelsen af tortur i Danmark udgør således et særtilfælde i forhold til den generelle europæiske udvikling

Før enevældens indførelse kunne tortur også anvendes overfor bl.a. dødsdømte tyve. I slutningen af 1600-tallet ebbede trolddomsprocesserne ud, og det samme gjorde tortur indenfor det civile retsvæsen. I Danske Lov fra 1683 blev det

udtrykkeligt slået fast, at tortur kun kunne tillades overfor dødsdømte (dog også i sager om alvorlig majestætsforbrydelse).

Kampen mod tyveri

Men allerede i 1686 blev den militære Inkvisitionskommission oprettet med særligt ansvar for bekæmpelse af tyveri i København. Her blev tortur brugt systematisk under forhør – også før der var faldet dom.

En stor del af de anklagede og dømte var soldater og deres nærmeste familie. Soldaterne var ofte hvervet i udlandet blandt socialt marginaliserede. Det var vanskeligt at leve for den løn, de fik – i hvert fald, hvis man skulle forsørge en familie – og de havde forholdsvis meget fritid.

Derfor gav det en vis mening, at Inkvisitionskommissionen var underlagt militæret, men kommissionens efterforskning, tortur og domfældelse i sager om ejendomsforbrydelser var ikke begrænset til soldater og deres familier.



Inkvisitionskommissionen

holdt til i Københavns Stokhus på Øster Voldgade. I kælderen var der syv *arresthuller*. I hvert hul kunne der sidde 8-12 arrestanter. Billederne er taget lige før bygningen blev revet ned i 1940. Arkiv: Københavns Museum.

Inkvisitionskommissionens brug af tortur stred åbenlyst mod loven, men blev alligevel tolereret. I 1711 udstedte Frederik IV et reskript, som tillod anvendelse af tortur under efterforskning, men kun med kongens eksplicite godkendelse. Heller ikke denne begrænsning i anvendelsen af tortur blev overholdt af Inkvisitionskommissionen.

I midten af 1700-tallet steg antallet af ejendomsforbrydelser – sådan oplevede det bedre borgerskab det i hvert fald. Muligheden for at bringe stjalne sager til veje via tortur gjorde angiveligt borgerskabet mildt stemt overfor denne praksis. Ledende embedsmænd accepterede, at Inkvisitionskommissionen anvendte pisk under forhør uden kongelig tilladelse.

[En offentlig debat om torturens anvendelse fandt åbenbart næsten ikke sted i Danmark. Med en mere teoretisk reflekteret læsning af kilderne kunne man måske](#)

have aftvunget dem flere sandheder om forskydninger i italesættelsen af forholdet mellem krop, tale og disciplineringspraksisser

Rundt omkring i Europa voksende en kritisk diskurs frem, der stillede spørgsmål ved torturens anvendelighed til at bringe sandheden frem. I Cesare Beccarias skrift *Om forbrydelse og straf* fra 1764 hed det bl.a.: ”Tortur er et ufejlbarligt middel til at frifinde forbrydere, der er hårdføre, og dømme uskyldige, der er svage” (s. 174).

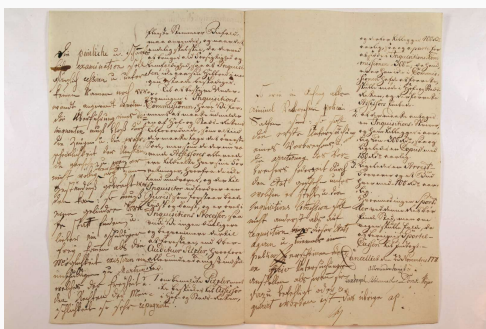


Tyge Krogh (f. 1954) forsker især i 1700-tallets danske kultur- og retshistorie. Foto: Julie Avery

Torturen afskaffes – og genindføres

Under Struensees korte tid ved magten (1770-1772) lykkedes det (med den sindssyge konge Christian VII's aktive støtte) at få afskaffet torturen, men kort efter blev Struensee afsat, henrettet og lagt på hjul og stejle. Under Struensee blev også censuren afskaffet, men i den omfattende litteratur fra trykkefrihedsperioden blev spørgsmålet om tortur i retsplejen tilsyneladende ikke diskuteret.

Under Struensees efterfølger, Ove Høegh-Guldberg, blev torturen genindført og udbredt til hele landet. Mens torturen blev afskaffet de fleste steder i Europa, gik Danmark således den modsatte vej. I oplyste kredse blev torturen anset for barbarisk og ineffektiv, men i Danmark var der stort set tavshed om den hjemlige anvendelse af tortur. Først i 1830'ernes stænderforsamlinger blev torturkritikken udbredt.



Christian VII's egenhændige kommentar til kancelliembedsmændenes forslag om at tillade tortur i Inkvisitionskommissionen: “Den pinlige og skarpe eksamination skal ganske ophøre og må ikke anvendes under noget navn eller påskud”.

I 1837 blev torturen ophævet ved et reskript, og i 1842 blev Inkvisitionskommissionen, den vigtigste udøver af tortur, nedlagt. Det var stadig muligt at sætte mistænke på vand og brød for på den måde at fremtvinge en tilståelse. (Ligesom anvendelsen af varetægtsfængsling i isolation i Danmark den dag i dag bliver kritiseret for at være en form for tortur.)

Anvendelsen af tortur i Danmark udgør således et særtilfælde i forhold til den generelle europæiske udvikling. Det gælder både det tidlige forbud mod tortur før domfældelse, og den stædige fastholdelse af torturen, da den gik af mode andre steder.

At Danmark følger en sådan *sonderweg* (særlige måde eller særvej, red.) dokumenterer Tyge Krogh grundigt, men han får ikke får alvor forklaret hvorfor. Han fremhæver, at de besiddende bifaldt den bekæmpelse af den farlige underklassens ejendomsforbrydelser, som torturen var et redskab til, men hvorfor det var et særligt dansk fænomen, kommer han ikke ind på.

Tyge Krogh har skrevet en spændende bog om anvendelse af tortur i Danmark. Bogen bygger på et omfattende kildemateriale bestående af bl.a. retskilder og interne overvejelser i centraladministrationen. En offentlig debat om torturens anvendelse fandt åbenbart næsten ikke sted i Danmark. Bogen kunne have været endnu mere spændende, hvis man med en mere teoretisk reflekteret læsning af kilderne havde aftvunget dem flere sandheder om forskydninger i italesættelsen af forholdet mellem krop, tale og disciplineringspraksisser.

bøgerDanmarkhistoriekriminalitetKulturhistorieStraftortur



David Kyng

David Kyng er født i 1959 og har siden 1989 undervist i historie og samfundsfag på Viby Gymnasium ved Aarhus. Jeg har været med til at skrive og redigere lærebøger i historie for Gyldendal. Sad i bestyrelsen for Historielærereforeningen